

Беларускае пытанне: лёсавызначальныя перагаворы

Вольга БАРОЎСКАЯ,
аспірантка

Навуковы кіраўнік –
ЛІТВІН Аляксеі
Міхайлавіч, доктар
гістарычных навук,
прафесар

Заклучным звязом польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гадоў стала мірная канферэнцыя ў Рызе. Падчас сустрэчы былі прадстаўлены розныя варыянты вырашэння будучыні тэрыторыі Беларусі. На жаль, усё ажыццяўлялася без удзелу зацікаўленага боку.

Акрамя таго, беларускае пытанне, у адрозненне ад іншых спрэчных момантаў рыжскіх польска-савецкіх перагавораў, не было дакладна сфармулявана напярэдадні кіраўніцтвам абодвух бакоў, у прапанаваных старшыням дэлегацый інструкцыях яму амаль не надавалася ўвагі.

Храналагічна гэтыя перагаворы можна падзяліць на два этапы: 1) з 21 верасня па 12 кастрычніка 1920 года – перыяд пошуку кампрамісу паміж бакамі шляхам узаемных уступак, вырашэння тэрытарыяльнага пытання і праблемы самавызначэння нацый, падрыхтоўкі і падпісання прэлімінарнага мірнага трактата. Беларускае пытанне разглядалася абедзвюма дэлегацыямі асобна, без непасрэднага ўдзелу беларускіх прадстаўнікоў як самастойнай дэлегацыі; 2) з 17 лістапада 1920 года па 18 сакавіка 1921 года – перыяд падрыхтоўкі і падпісання канчатковага мірнага дагавора, урэгулявання спрэчных фінансава-эканамічных, юрыдычных, тэрытарыяльных пытанняў.

На першым этапе польска-савецкіх перагавораў, які стаў лёсавызначальным, былі прадстаўлены розныя варыянты вырашэння будучыні тэрыторыі Беларусі. Выбар на карысць той або іншай альтэрнатывы, на жаль, ажыццяўляўся без удзелу зацікаўленага боку: беларускія прадстаўнікі былі назіральнікамі ў складзе польскай ці

савецкай дэлегацый. Таму важна выявіць уплыў акцый беларускіх палітычных групавак падчас працы мірнай канферэнцыі на працэс вырашэння беларускага пытання на польска-савецкіх перагаворах у Рызе.

Carte blanche для дэлегацый

Беларускае пытанне, у адрозненне ад іншых спрэчных момантаў рыжскіх польска-савецкіх перагавораў, не было дакладна акрэслена напярэдадні кіраўніцтвам абодвух бакоў. Паводле трапнай заўвагі А. Чарвякова ў яго лісце Цэнтральнаму Бюро КП(б)Б, кіраўнікі дэлегацый фактычна мелі *carte blanche* ў вырашэнні будучыні тэрыторыі Беларусі, мелі магчымасць паступіцца гэтымі землямі дзеля атрымання той або іншай уступкі ў спрэчных момантах [1, с. 202]. Пастаянныя змяненні ў ваенна-аператыўным становішчы на фронце (прасоўванне польскіх войскаў углыб беларускіх зямель, намаганні Ю. Пілсудскага па рэалізацыі федэралісцкай праграмы праз супрацоўніцтва з дзеячамі Найвышэйшай Рады БНР, актывізацыя ваенных дзеянняў П. Урангелем) прымушалі кіраўніцтва Савецкай Расіі мець у запасе некалькі магчымых шляхоў вырашэння беларускага пытання. Тым больш неабходна было каардынаваць свае дзеянні з пазіцыяй польскага боку на беларускае пытанне, улічваючы і прымаючы контрмеры для супрацьдзеяння акцыям дзеячаў Беларускай Народнай Рэспублікі. Гэтым тлумачыцца непапулярнасць у дзе-

ПРА АЎТАРА

БАРОЎСКАЯ Вольга Мікалаеўна.

Нарадзілася ў Мінску. У 2010 годзе скончыла гістарычны факультэт, магістратуру Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. З 2010 года працуе архівістам першай катэгорыі ў Беларускам дзяржаўным архіве навукова-тэхнічнай дакументацыі.

Аспірант Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

Сфера навуковых інтарэсаў: праблематыка польска-савецкай вайны 1919–1920 гадоў, польска-савецкія перагаворы і іх уплыў на гістарычнае развіццё беларускіх зямель.

яннях народнага камісара замежных спраў РСФСР Г. Чычэрына.

Першапачаткова кіраўніцтва РСФСР лічыла падключэнне беларусаў да мірных перагавораў немэтазгодным, але актывізацыя з боку асобных дзеячаў БНР з мэтай атрымаць дазвол на ўдзел у польска-савецкіх перагаворах прымуслі яго прымаць адпаведныя захады. Так, 7 верасня 1920 года былі накіраваны Радай Народных Міністраў БНР ноты пратэсту урадам Польшчы і РСФСР з патрабаваннямі дапусціць дэлегацыю на чале з В. Ластоўскім да ўдзелу ў мірнай канферэнцыі як законнага прадстаўніка беларускага народа. У яе выказвалася абвінавачанне ў адрас Польшчы і РСФСР у незаконнасці іх патрабаванняў на беларускія землі. Што датычыцца Савецкай Беларусі, то яго кіраўніцтва ўночы характарызаваўся як «не выбарнае», як «дыктатарскі орган партыйнай меншасці» [2, л. 73–74]. У той жа час (7 верасня) быў накіраваны зварот да Парыжскай мірнай канферэнцыі, у якім выказваўся папрок у адрас РСФСР у невыкананні на практыцы прынцыпу самавызначэння нацый, бо яна «не мае права выступаць у якасці гаспадара беларускіх зямель» [3, л. 105]. Копія адзначанай ноты была накіравана кіраўніку расійска-ўкраінскай дэлегацыі адразу пасля яго прыезду ў Рыгу. Як адказ на ноту БНР ад 7 верасня 1920 года, 10 верасня ВРК БССР перадае РСФСР «самы шырокі мандат на вядзенне мірных перагавораў з Польшчай, галоўным чынам, па вызначэнні межаў Беларусі» [4, л. 3]. Удзелу дэлегацыі ад БССР як самастойнай адзінкі не прадугледжвалася. Так, Г. Чычэрын 12 верасня 1920 года паведамляў А. Іофе: «В Минске открывается белорусский съезд Советов и будет поднят вопрос о посылке своего делегата в Ригу. Я телеграфировал, что сначала белорусское советское правительство должно оформиться и только тогда можно разрабатывать вопрос о его международных отношениях» [5, с. 43].

Але праз некалькі дзён, 14 верасня 1920 года, А. Іофе ў сваім лісце да Г. Чычэрына спытаў пра пазіцыю савецкага кіраўніцтва адносна прадстаўніцтва Беларусі на мірнай канферэнцыі. У выніку кансультавання было вырашана накіраваць у Рыгу А. Чарвякова разам з сакратаром І. Клішэўскім. Згодна са сцвярджэннямі Чарвякова, яго прысутнасць на мірнай канферэнцыі ў Рызе была выклікана «актыўнымі дзеяннямі

дзеячаў Найвышэйшай Рады БНР, якія распачалі перагаворы з польскім бокам адносна іх удзелу ў канферэнцыі» [6, л. 178]. 19 верасня 1920 года А. Іофе ў тэлеграме Г. Чычэрыну зазначаў, што «ни с Ластовским, ни с его агентами никакого дела не следует иметь. Они по-видимому подкуплены поляками» [7, л. 35]. Немалаважнае значэнне меў факт прасоўвання польскіх войскаў углыб беларускіх зямель: 21 жніўня 1920 года быў заняты Брэст-Літоўск, у пачатку кастрычніка 1920 года лінія фронту па Беларусі праходзіла на ўсход ад Ліды, Баранавічаў, Пінска; 3 кастрычніка 1920 года кіраўніцтва Заходняга фронту загадала савецкім войскам адысці на лінію воз. Нарач – Смаргонь – Старобін – Маладзечна – Краснае – Заслаўе – Самахвалявічы – Старобін – р. Случ [8, с. 246]. Паводле паведамлення Польскага Бюро пры ЦК РКП(б), будучыя польскія ўмовы перамір'я запатрабуюць «создать новые независимые государства на территории Украины, Белоруссии и Литвы. Белоруссия сама должна заявить, желает ли она присоединить свою страну или часть ее к Литве, Польше или России, или создать независимый государственный организм» [7, л. 34]. Дакладнай інфармацыі аб стратэгічных планах Польшчы на бягучых мірных перагаворах у савецкага кіраўніцтва не было. Да гэтага дадаваліся чуткі аб намерах Ю. Пілсудскага пасля захопу Мінска ўсталяваць «беларускі ўрад», выбраны з прадстаўнікоў Найвышэйшай Рады БНР, які б знаходзіўся ў федэратыўнай сувязі з Польшчай [9, с. 200]. Прымаліся меры і па аб'яднанні вакол агульнага цэнтра прадстаўнікоў Найвышэйшай і Народнай рад: у ліпені – жніўні 1920 года адбылася сустрэча В. Ластоўскага з Л. Васілеўскім для рэалізацыі гэтай задачы, аднак яна скончылася безвынікова [10, с. 211]. Нестабільнасць палітычнай сітуацыі патрабавала ад кіраўніцтва Савецкай Расіі ўлічваць кан'юнктурныя змены.

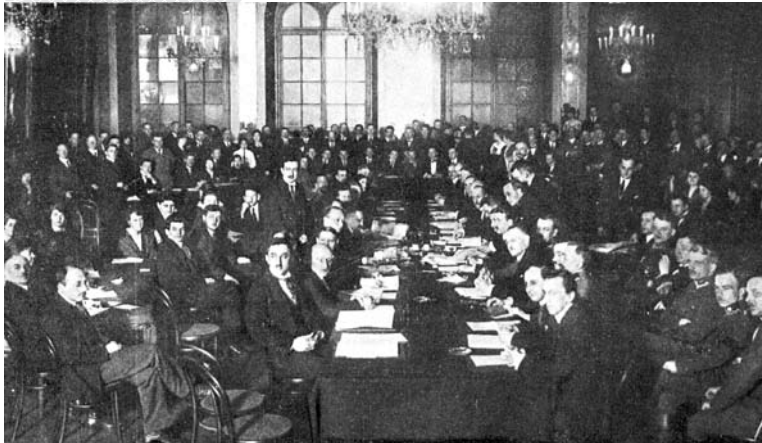
На пасяджэнні Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта БССР 16 верасня 1920 года быў выданы мандат на вядзенне перагавораў у Рызе А. Чарвякову як адзінаму беларускаму прадстаўніку. Былі дадзены паўнамоцтвы заключаць з польскай мірнай дэлегацыяй любыя дагаворы, якія датычыліся перамір'я, міру, абмену ваеннапалоннымі, усталявання межаў і гандлёвых зносін паміж БССР і Польшчай [7, л. 43]. На жаль, у фондзе

Г. Чычэрын

А. Чарвякоў

▲ Пленарнае пасяджэнне мірнай канферэнцыі ў Рызе. Лістапад 1920 года

Рэспублікі Беларусь тэкст адзначанага мандата апушчаны, пратакол пасяджэння ВРК БССР змяшчае толькі выраз «дэлегіраваць А.Р. Чарвякова і даць яму паўнамоцтвы», без далейшай канкрэтызацыі. Тэкст у поўным аб'ёме прыводзіцца ў справаздачы А. Іофе ў НКЗС РСФСР ад 23 верасня 1920 года, якая знаходзіцца ў Архіве знешняй палітыкі РФ. Магчыма, па гэтай прычыне згадак аб існаванні названага мандата ВРК БССР у айчыннай гістарыяграфіі не сустракаецца.

Практычнае выкарыстанне адзначанага мандата непасрэдна ставілася ў залежнасць ад агульнага ваенна-аператыўнага становішча. «Са зменамі на фронце можа змяніцца і сітуацыя ў беларускім пытанні, яно стане ў поўным аб'ёме», – зазначаў А. Чарвякоў у сваім лісце ў ЦБ КП(б)Б 29 верасня 1920 года [1, с. 200]. У тэлефоннай размове Г. Чычэрын раіў А. Іофе не выкарыстоўваць мандат ад 16 верасня да больш зручнага моманту, а прадаставіць польскай дэлегацыі «бумагу, уполномачваюшую нас устанавляць граніцу Беларусіі» [5, с. 58].

А. Чарвякоў і І. Клішэўскі выехалі 18 верасня ў Рыгу, дзе 21 верасня адбылося ўрачыстае адкрыццё мірнай канферэнцыі. У айчыннай гістарыяграфіі сустракаюцца розныя пункты гледжання наконт дакладнай даты прыезду кіраўніка Савецкай Беларусі. Так, У. Пічэта яшчэ ў 1928 годзе ў часопісе «Польмя» сцвярджаў, што А. Чарвякоў прыбыў у Рыгу толькі «ў сярэдзіне працы канферэнцыі» [11, с. 129]. А. Грыцкевіч паведамляе аб уключэнні старшыні ВРК БССР у склад расійска-ўкраінскай дэлегацыі толькі праз месяц пасля падпісання прэлімінарнага мірнага дагавора (12 кастрычніка

1920 года), больш таго, узгадваецца аб яго ўдзеле падчас другога этапа мірнай канферэнцыі [12, с. 100]. Аднак лісты А. Чарвякова ў ЦБ КП(б)Б удакладняюць гэтае пытанне: першы ліст датуецца 20 верасня 1920 года, апошні – 3 кастрычніка 1920 года. Ад'езд з Рыгі ў Мінск адбыўся прыкладна паміж 3 кастрычніка і 8 лістапада 1920 года, таму што чарговае пасяджэнне ЦБ КП(б)Б (8 лістапада) адбылося ўжо з удзелам А. Чарвякова.

Ва ўмовах супрацьстаяння

Фактычна ВРК БССР выдаў два мандаты на вядзенне перагавораў, што давала магчымасць разглядаць беларускае пытанне з розных бакоў, усё залежала непасрэдна ад пазіцыі польскай дэлегацыі. Аднак польская дэлегацыя выступіла супраць падключэння прадстаўнікоў Савецкай Беларусі да мірных перагавораў, не прызнала легітымнасці беларускай савецкай дзяржаўнасці, разам з ёй і мандата ВРК БССР ад 16 верасня 1920 года. Польскі бок згадзіўся з патрабаваннем РСФСР на самастойны ўдзел УССР у перагаворах, але выступіў рашуча супраць такога ж удзелу БССР, адмаўляючы ёй у статусе незалежнай і суверэннай дзяржавы, спасылаючыся на тое, што Беларусь не мае дакладна вызначанай усходняй мяжы, паўнацэнных прадстаўнічых органаў, сфарміраваных на аснове свабодных выбараў, і паўнацэннага прадстаўніцтва на міжнароднай арэне [8, с. 265]. Адначасна, што сярод польскай дэлегацыі не было адзінства адносна вырашэння беларускага пытання. Супрацьстаянне інкарпарацыянісцкай і федэралісцкай канцэпцый, прадстаўнікоў сейма (Н. Барліцкі, У. Кернік, С. Грабскі, А. Мячкоўскі, Л. Вашкевіч, М. Віхлінскі) і прадстаўнікоў урада (В. Камянецкі, Л. Васілеўскі, генерал М. Кулінскі), прыводзіла да існавання розных, супрацьлеглых пунктаў гледжання адносна вырашэння лёсу беларускай тэрыторыі [13, с. 232]. Інкарпарацыянісцкую пазіцыю падтрымлівалі пераважна паслы сейма, якія настойвалі на ажыццяўленні фактычнага падзелу тэрыторыі Беларусі паміж польскім і савецкім бакамі. Гэта прадугледжвала механічнае паглыннанне Польшчай часткі тэрыторыі так званых «усходніх крэсаў» і стварэнне ўнітарнай нацыянальнай дзяржавы, у якой дамінуючая роля належала б польскаму народу, тады як астатнім

народам, што пражывалі на гэтых землях, адмаўлялася ў праве на самастойнае нацыянальнае развіццё. Федэралісцкая канцэпцыя, прадстаўленая членамі польскай дэлегацыі Л. Васілеўскім, В. Камянецкім, М. Кулінскім, Я. Домбскім, прапаноўвала шлях стварэння сістэмы буферных дзяржаўных утварэнняў, сфарміраваных па нацыянальнай прыкмеце, у федэратыўнай сувязі з польскай дзяржавай. Згодна з гэтай канцэпцыяй, стварэнне ланцуга буферных дзяржаў адбывалася б пры актыўнай падтрымцы нацыянальных палітычных сіл, пры арганізацыі плебісцыту сярод мясцовага насельніцтва для легітымізацыі гэтых утварэнняў перад краінамі Антанты і ЗША.

Непрыняцце польскім бокам асноўных пунктаў савецкай праграмы мірнага ўрэгулявання, прадстаўленай 28 верасня на пасяджэнні галоўнай камісіі, прывяло да часовага спынення працы канферэнцыі з 29 верасня па 4 кастрычніка 1920 года. Кіраўнік расійска-ўкраінскай дэлегацыі не мог прадбачыць вынікаў часовай затрымкі ў перагаворах, інтэрпрэтуючы яе як «затягивание работы конференции», выкліканае жаданнем польскага галоўнага камандавання прасунуць свае войскі далей на ўсход, каб такім чынам паўплываць на працэс вырашэння тэрытарыяльнага пытання [7, л. 35]. Так, дзеля атрымання неабходнай інфармацыі аб агульнай пазіцыі польскай дэлегацыі А. Іофе 30 верасня 1920 года арганізаваў сустрэчу з прадстаўнікамі Польскай сацыялістычнай партыі – Л. Васілеўскім, Н. Барліцкім, Ф. Перлем. Фактычна Л. Васілеўскі паведамляе аб унутраных супярэчнасцях у польскай дэлегацыі і прыводзіць адзін з магчымых шляхоў вырашэння беларускага пытання, які больш адпавядаў поглядам федэралісцкай канцэпцыі. «Вопросы об Украине и Белоруссии польская делегация должна поставить в интересах населения этих областей. Если Советское правительство заявляет, что у них имеются суверенные государства, то необходимо, чтобы оно точно определило признаки независимости и суверенности Украины и Белоруссии и доказало их фактами. Мы должны знать то, что есть в действительности, чтобы не вести переговоров с московскими чиновниками вместо действительных представителей народов», – адзначаў Л. Васілеўскі на сустрэчы [7, л. 70–74]. У процівагу прапанове савецкай рэспублікі польскі бок прапанаваў заслухаць прадстаўнікоў ад

Віленшчыны і Гродзеншчыны, якія загадзя былі ўключаны ў склад польскай дэлегацыі [14, с. 879]. Аднак гэты варыянт не быў падтрыманы большасцю яе членаў. На галасаванні ўнутры польскай дэлегацыі, якое адбылося 2 кастрычніка 1920 года, шэсць галасоў было за прыняцце лініі размежавання без уключэння Мінска ў склад польскай дзяржавы (Н. Барліцкі, У. Кернік, С. Грабскі, А. Мячкоўскі, Л. Вашкевіч, М. Віхлінскі), тры галасы супраць (Я. Домбскі, Л. Васілеўскі, В. Камянецкі), пры адным, які ўстрымаўся ад галасавання (М. Кулінскі). Лінія размежавання павінна была выглядаць наступным чынам: р. Збруч – Роўна – Сарны – Лунінец – на захад ад Мінска – Вілейка – Дзісна – р. Дзвіна. Паводле С. Грабскага, такая канфігурацыя мяжы з’яўлялася кампрамісным рашэннем, якое дазваляла атрымаць тэрыторыю ў раёне Вілейкі – Дзісны і стварыць агульную польска-літоўскую мяжу і адрэзаць Савецкую Расію ад Балтыйскага мора, тэрыторыю на Валыні (гарады Камянец, Плоцк, Стараканстанцінаў), хоць і пакідала па-за лініяй мяжы Мінск і яго акругу [15, с. 46]. Як успамінаў А. Ладась, сакратар польскай дэлегацыі, пункт гледжання Грабскага падтрымалі не толькі прыхільнікі інкарпарацыянісцкай канцэпцыі, але і прадстаўнікі Польскай сацыялістычнай партыі Н. Барліцкі, Ф. Перль. На федэралісцкіх пазіцыях засталіся толькі Л. Васілеўскі і В. Камянецкі [13, с. 235–236].

Польская тэрытарыяльная праграма была прадстаўлена кіраўніцтву РСФСР, прапанаваная лінія размежавання замацавана прэлімінарным мірным дагаворам 12 кастрычніка 1920 года. Савецкі бок нічога не супрацьпаставіў польскаму праекту: неспрыяльнае ваенна-аператыўнае становішча, выкліканае пасляховым контрнаступленнем польскіх войскаў, прымусіла ісці на тэрытарыяльныя ўступкі. У. Ленін на выступленні на нарадзе прадстаўнікоў павятовых, валасных і сельскіх выканаўчых камітэтаў Маскоўскай губерні 15 кастрычніка 1920 года зазначаў: «Нас заставіла торопиться с миром желание избежать зимней кампании, сознание того, что лучше иметь худшую границу, получить меньшую территорию Белоруссии и иметь возможность меньшее количество белорусских крестьян вырвать из-под гнета буржуазии, чем подвергнуть новым тягестям, новой зимней кампании крестьян России» [16, с. 363].

Польская ўступка на карысць савецкай мадэлі самавызначэння тэрыторыі Беларусі, адмова ад г.зв. ідэі «буферызму» кампенсавалася далучэннем беларускіх зямель агульнай плошчай 80,5 тыс. квадратных кіламетраў. На надзвычайнай сесіі УЦВК Саветаў адносна ратыфікацыі дагавора аб перамер'і і прэлімінарных умовах міру адзначалася: «Содержание есть компромисс, который нам был предложен Польшей, а именно, мы предложили Польше территориальные приращения за отказ от политики буферизма, от создания буфералистских государств» [5, с. 97–107].

Зыходзячы з агульнай пазіцыі польскай дэлегацыі, яшчэ 23 верасня 1920 года А. Іофе звярнуўся да Г. Чычэрына з просьбай даць інструкцыю адносна мэтазгоднасці знаходжання ў Рызе беларускай і галіцыйскай дэлегацыі. Ён лічыў, што кіраўнікі БССР павінны застацца на канферэнцыі ў якасці кансультантаў ці экспертаў да больш спрыяльнага моманту, калі яны змогуць выступіць як афіцыйныя асобы. У сваю чаргу, Г. Чычэрын параіў А. Іофе рабіць акцэнт на мандат, выдадзены беларусамі дэлегацыі РСФСР, і ў далейшым тэму прысутнасці беларусаў у Рызе не закранаць. Але А. Чарвякоў заставаўся ў Рызе «інкогніта», працягваючы «чакаць агульнай змены становішча на фронце, прымаючы ўдзел у пасяджэннях канферэнцыі, аднак не выконваючы ніякай ролі «ні паўнамоцнага прадстаўніка, ні кансультанта» [1, с. 200]. 28 верасня 1920 года А. Чарвякоў паведаміў з Рыгі, што ён не мае магчымасці зрабіць што-небудзь адносна ўжо вырашанага падзелу Беларусі і застаецца ў латвійскай сталіцы толькі з-за партыйнай дысцыпліны. Чарвякоў спрабаваў паўплываць на ход перагавораў шляхам ціску на А. Іофе, аднак той запэўніў кіраўніка БССР, што пытанне аб удзеле беларусаў у працы канферэнцыі можна будзе паставіць пасля ліквідацыі П. Урангеля, калі савецкая ўлада ўмацуецца [8, с. 266].

Прадстаўнікам ад БССР процідзейнічала дэлегацыя ад Рады Народных Міністраў БНР, створаная 28 верасня 1920 года на чале з В. Ластоўскім. Яе членамі былі А. Цвікевіч, А. Аўсянік, А. Галавінскі, У. Пігулеўскі, П. Крыжэўскі. Рашэннем пасяджэння Рады Міністраў БНР 1 кастрычніка 1920 года была прынята тактыка дзеянняў на канферэнцыі праз накіраванне дэкларацыі ў адрас Польша-Расійска-Украінскай канферэнцыі

ў Рызе з патрабаваннем прызнаць незалежнасць БНР і дапусціць дэлегацыю да ўдзелу ў канферэнцыі [14, с. 894–895]. Дэкларацыя была падрыхтавана яшчэ 2 кастрычніка 1920 года, але накіравалі яе ў адрас польскай і расійска-украінскай мірных дэлегацый толькі 5 кастрычніка. Аб адтэрміноўцы накіравання дэкларацыі БНР настойліва прасіў Л. Васілеўскі ў час асабістай сустрэчы з В. Ластоўскім [14, с. 900]. Дэкларацыя аспрэчвала правы Польшчы і Савецкай Расіі вызначаць будучыню беларускіх зямель, прыводзячы як аргумент факт абвяшчэння самастойнай беларускай рэспублікі ў сакавіку 1918 года [14, с. 901–903]. Своеасабліваю характарыстыку дзеянням дэлегацыі Рады Народных Міністраў БНР даў В. Ластоўскі ў 1930 годзе ў паказаннях у НКУС БССР: «Справа прасоўвалася вельмі марудна, складвалася ўражанне, што нікому не было ніякай справы да працы канферэнцыі» [10, с. 230].

Прадстаўнік Міністэрства замежных спраў БНР Я. Чарапук атрымаў дазвол ад польскай дэлегацыі прымаць удзел у пленарным пасяджэнні мірнай канферэнцыі, праўда, як прыватная асоба [14, с. 881–882]. Наступным крокам дзеячаў БНР стала арганізацыя сустрэч з Л. Васілеўскім, В. Камянецкім для правядзення беларуска-польскіх перагавораў. Адзначаныя сустрэчы адбыліся з 1 па 6 кастрычніка 1920 года. Дэлегацыя БНР па-ранейшаму адстойвала ідэю незалежнасці і непадзельнасці беларускіх зямель у этнаграфічных межах. Польскія прадстаўнікі, заслухаўшы беларускі бок, настойліва раілі «аб'яднаць усе беларускія сілы каля аднаго цэнтра, толькі ў гэтым выпадку беларускае пытанне можа быць вырашана станоўча». Планавалася стварэнне беларускага ўрада ў Мінску, які б знаходзіўся ў саюзных адносінах з польскай дзяржавай, беларускіх вайсковых фарміраванняў [14, с. 907–908]. Супрацоўніцтва абодвух лагераў палітычных сіл БНР (Народнай і Найвышэйшай рад) адбылося праз перадачу К. Цярэшчанкам мандата на ўдзел у мірных перагаворах у Рызе дэлегацыі на чале з В. Ластоўскім [17, с. 122–123; 18, с. 5–6].

У сітуацыі, калі падзел тэрыторыі Беларусі быў прадвызначаным фактам, дзве беларускія дэлегацыі распачалі перагаворы паміж сабой. У канцы кастрычніка 1920 года, ужо пасля падпісання прэлімінарнага мірнага дагавора, А. Галавінскі і А. Аўсянік

звярнуліся да А. Чарвякова з прапановай «об’ядніць усилія по зашчыце інтэресов беларускіх земляў і абсудзіць возможность далейшага супрацоўства між разнымі беларускімі групамі» [19, л. 78]. Таксама падчас гэтай сустрэчы прадстаўнікі БНР выказалі намер пачаць прамыя перагаворы з РСФСР, прасілі пасрэдніцтва ў кіраўніка Савецкай Беларусі, выказалі жаданне разгарнуць шырокую працу на тэрыторыі Беларусі. Аднак прапановы Галавінскага і Аўсяніка былі адхілены, праз сакратара расійска-ўкраінскай дэлегацыі І. Лорэнца змест сустрэчы быў паведамлены ў Народны камісарыят замежных спраў РСФСР. Ён раіў не прымаць прапановы прадстаўнікоў БНР, якіх кваліфікаваў як «людзей, подкупленных полякамі» [19, л. 79–80]. Падчас тэлефоннай размовы В. Кнорына з Г. Чычэрыным у лістападзе 1920 года факт супрацоўніцтва кіраўніцтва ВРК БССР з урадам В. Ластоўскага з намерам стварыць кааліцыйны ўрад быў расцэнены як небяспечны для існавання дыктатуры пралетарыату [6, л. 125–130].

Беларускія прадстаўнікі, нават шляхам аб’яднання сваіх дзеянняў, упусцілі шанс пэўным чынам паўплываць на агульны змест польска-савецкіх перагавораў. Пытанне прысутнасці прадстаўнікоў ад БССР, якое разглядалася ў пачатку лістапада 1920 года, кіраўніцтва Савецкай Расіі ўжо падчас другога этапу рыжскіх польска-савецкіх перагавораў палічыла немэтазгодным. Фактычна рашэнне адносна беларускага пытання было прынята і амаль не змянілася да сакавіка 1921 года. Кіраўніцтвам БССР была зроблена спроба павялічыць тэрыторыю рэспублікі праз далучэнне беларускіх паведаў Віцебскай і Магілёўскай губерняў. Справа ў тым, што ў гэтым прэлімінарагу мірнага дагавора (артыкул I) змяшчалася фармулёўка аб усталяванні мяжы паміж Польшчай, з аднаго боку, і Беларуссю, Украінай – з другога, што пераводзіла тэрыторыю на паўночным адрэзку мяжы (у раёне Лепеля – Дзвіны), уключэння ў склад РСФСР у лютым 1919 года, у разрад зямель, належных да юрысдыкцыі БССР. Але падчас афіцыйнай размовы В. Кнорына з М. Красцінскім гэтае пытанне было кваліфікавана як не-своечасовае, і ўжо ў гэтым канчатковага мірнага дагавора ў сакавіку 1921 года Расія фігуруе ў спісе краін, якія мяжуюць з Польшчай [6, л. 125–130].

Такім чынам, выбар таго ці іншага шляху вырашэння беларускага пытання непасрэдным чынам залежаў ад агульнага ваенна-аператыўнага становішча на польска-савецкім фронце, сітуацыі ўнутранай аслабленасці польскага і савецкага бакоў для далейшага працягу ваеннай кампаніі, што, у сваю чаргу, паўплывала на вынік галасавання ў шэрагах польскай дэлегацыі на карысць інкарпарацыянісцкай канцэпцыі, прымуслі абодва бакі рабіць уступкі на карысць свайму праціўніку. Прысутнасць беларускіх прадстаўнікоў падчас працы мірнага канферэнцыі не паўплывала на рашэнні членаў і старшыняў польскай і савецкай дэлегацый. Выкарыстанне мандата ВРК БССР ад 16 верасня 1920 года ставілася савецкім кіраўніцтвам у непасрэдную залежнасць ад ваенна-аператыўнага становішча: яго пагаршэнне рабіла магчымым удзел беларускіх прадстаўнікоў у канферэнцыі. ─

ЛІТАРАТУРА

1. Лісты А.Р. Чарвякова з Рыгі аб расійска-польскіх перагаворах (20 верасня – 3 кастрычніка 1920 г.) // Знешняя палітыка Беларусі: зб. дакументаў і матэрыялаў: у 8 т. – Т. 1: 1917–1922 гг. – Мінск: БелНДДАС, 1997. – С. 197–203.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 325. – Воп. 1. – Спр. 14.
3. НАРБ. – Фонд 325. – Воп. 1. – Спр. 98.
4. НАРБ. – Фонд 8. – Воп. 1. – Спр. 1.
5. Польско-советская война: в 2 ч. / под ред. И.И. Костюшко, М.Н. Черных [и др.]. – М.: ИСБ РАН, 1994. – Ч. 2. – 1994. – 222 с.
6. НАРБ. – Фонд 60 п. – Воп. 3. – Спр. 452.
7. Архив внешней политики Российской Федерации (АВП РФ). – Фонд 04. – Оп. 32. – Д. 40.
8. Ціхаміраў, А.В. Беларусь у сістэме міжнародных адносін перыяду пасляваеннага ўладкавання Еўропы і польска-савецкай вайны (1918–1921 гг.) / А.В. Ціхаміраў. – Мінск: Экспертны Цэнтр, 2003. – 400 с.
9. Платонаў, Р. Сташкевіч, М. Так вырашаўся лёс Беларусі / Р. Платонаў, М. Сташкевіч // Маладосць. – 1993. – № 5. – С. 199–214.
10. Міхнюк, У.М. Справа Вацлава Ластоўскага / У.М. Міхнюк // Маладосць. – 1993. – № 8. – С. 203–242.
11. Пічэта, У. Польска-савецкія адносіны і Рыскі мір / У. Пічэта // Польшча. – 1928. – № 6. – С. 125–147.
12. Грыцкевіч, А.П. Заканчэнне савецка-польскай вайны ў другой палове 1920 г. і постаць генерала Булак-Балаховіча / А.П. Грыцкевіч // Спадчына. – 1995. – № 5. – С. 90–115.
13. Ladoś, A. Wasilewski w rokowaniach ryskich / A. Ladoś // Niepodległość. – 1937. – № 16. – С. 230–250.
14. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі: у 2 кн. – Кн. 2: 1920–1939 гг. / склад. С. Шуна. – Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага, 1998. – С. 851–1721.
15. Pruszyński, M. Rozmowa historyczna ze St. Grabskim / M. Pruszyński // Zeszyty historyczne. – Paryż: Instytut Literacki, 1962. – 239 s.
16. Ленин, В.И. Полное собрание сочинений: в 55 т. / В.И. Ленин. – 5-е изд. – М.: Издательство политической литературы, 1962–1967. – Т. 41. – 1964. – 489 с.
17. Краўцоў, М. Рада Беларускае Народнае Рэспублікі / М. Краўцоў // Спадчына. – 1998. – № 1. – С. 75–127.
18. Крэчэўскі, П. Мандаты БНР. Доклад, чытаны ў Беларускай Студэнцкай Клубе 16 студзеня 1926 г. / П. Крэчэўскі // Спадчына. – 1993. – № 1. – С. 2–10.
19. АВП РФ. – Фонд 04. – Оп. 32. – Д. 41.